

**НЕОЛІБЕРАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
ІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
(за працею У.Л.М.Кінга «Індустрія та людство»)**

О.Єремєєв

аспірант

Національний університет «Кієво-Могилянська академія»

Праця канадського ліберального політичного мислителя і державного діяча Уїльяма Лайона Макензі Кінга (1874–1950 рр.) «Індустрія та людство» («Industry and Humanity») створена протягом 1914–1918 рр., написана під впливом жорстких конфліктів між працівниками і працедавцями у промисловості, а певною мірою і під впливом великого міжнародного конфлікту того часу – Першої Світової війни. Необхідно відзначити, що автор мав чималий власний досвід врегулювання подібних конфліктів у промисловості в якості заступника міністра (1900–1908 рр.), міністра праці Канади (1909–1911 рр.), а також консультанта Фондації Рокфеллера у США (1914–1919 рр.).

Основним завданням праці «Індустрія та людство» є пошук шляху перебудови відносин в індустріальній сфері зокрема і в суспільстві

загалом на основі поваги до особистості як найвищої соціальної цінності, що має наслідком перехід від конфронтації до діалогу між учасниками процесу індустрії.

На думку У.Л.М.Кінга, головною причиною конфронтації як у відносинах в галузі промисловості, так і в міжнародних відносинах є домінування егоїстичних інтересів їх учасників. На відміну від А.Сміта, автора класичної ліберальної політекономічної теорії, У.Кінг не вважає, що домінування егоїстичних інтересів учасників як ринкових відносин, так і загалом міжлюдських взаємин об'єктивно призводять до загальноосупільної гармонії і реалізації загального інтересу, адже через природну схильність людини діяти лише згідно з власними уявленнями, судити про інших відповідно до власних позицій, небажання прислухатися до поглядів інших, поважати їх законні права та інтереси, вести з ними діалог, егоїзм стає нічим не обмеженим, і принцип І.Канта «моя свобода закінчується там, де починається свобода іншого» на практиці не діє. Така природна схильність, яку Кінг, посиляючись на американського філософа та соціолога У.Джеймса, називає «людською сліпотю», має наслідком і страждання людини до законних прав свобод, а також і страждань інших людей, до загального інтересу громади, в якій він проживає, до інтересів людства загалом.

Іншою причиною конфліктів як у соціально-економічній сфері, так і в сфері міжнародних відносин Кінг вважає перетворення прагнення до здобуття матеріальних благ на самоціль, у той час ці блага є лиш одним із засобів, що мають служити благу людини.

Згідно з Кінгом, панування конфронтаційних відносин, заснованих на егоїзмі атомізованих учасників (не мають відчуття загального інтересу, вбачають у конкурентах та представниках інших верств лише супротивників), перетворення прагнення до здобуття матеріальних благ на ціль, що виправдовує будь-які засоби, приносить найбільш відчутну шкоду людству у новітні часи (в даному випадку – перші десятиліття ХХ ст.). Даний період розвитку людства, пов'язаний із географічними і технічними відкриттями попереднього періоду, характеризується насамперед концентрацією виробництва і зростанням громад, розширенням зв'язків між ними, територіальною мобільністю (насамперед, капіталу, але і робітників також), зростанням економічної і політичної взаємозалежності на міжнародному рівні. Наслідком цього є зростання чутливості як окремих громад всередині країни, так і цілих країн до змін у інших громадах (країнах), загроза переростання локальних конфліктів у глобальні. Відбувається і зростання концентрації контролю над ресурсами і виробництвом у руках вузької верстви, і в разі використання цими людьми наявних можливостей лише у їх егоїстичних інтересах, відсутності відповідальності за добробут людей, які від них залежать, збільшуються страждання людства загалом (бідність, неосвіченість значної кількості людей, брак належного медичного забезпечення для них, силове придушення їх організованих

виступів, міжнародні конфлікти через економічні і політичні амбіції безвідповідальних владних еліт).

Як відзначає У.Л.М.Кінг, покладання на природну саморегуляцію соціально-економічних та міжнародних відносин, відсутність дієвих механізмів попередження і врегулювання конфліктів, забезпечення мінімального рівня добробуту як окремої людини, так і людської спільноти загалом, викликає до дії закон конкуруючих стандартів, згідно з яким більш високі стандарти заміщаються нижчими. Наприклад, у випадку альтернативи вибору між дорожчою чи дешевшою робочою силою наймач задля максимізації прибутку візьме на роботу робітників, що згодні працювати за меншу заробітну плату, в результаті чого робітник, що вимагає більшої заробітної плати, змушений або приставати на меншу, або залишатися без роботи. Так само підприємець, що бажає вести чесну конкурентну боротьбу, виділяє більш кошти для підвищення заробітної плати, добробуту робітників, готовий до діалогу з ними, йде на поступки заради задоволення їх законних вимог, ризикує програти у конкурентній боротьбі тому, хто не визнає жодних моральних обмежень і для кого мета виправдовує будь-які засоби. У міжнародних відносинах дія цього закону виявляється таким чином: нація, що не має жодних територіальних претензій, не бажає війни, змушена озброюватися і вести війни заради оборони від агресора.

Згідно з концепцією У.Л.М.Кінга, індустрія – процес перетворення природних ресурсів на товари і послуги через людські зусилля. Призначенням індустрії є забезпечення людства необхідними матеріальними благами з метою підвищення його добробуту загалом, основа якого є добробут кожного окремого індивіда. Лиш у випадку, коли зростання загального добробуту відбувається з урахуванням інтересів і зростанням добробуту кожного індивіда, індустрія ефективно виконує свою соціальну місію. Учасниками індустрії є капітал, менеджмент, праця та громада. Громада, згідно з Кінгом, – сфера людського існування, де індивіди, що беруть участь у різноманітних сферах діяльності, пов'язані загальним інтересом постійного співжиття. Прикладом громади може служити місто (локальний рівень) або ж усе населення країни загалом. Представниками громади є уряд, а також неурядові організації, громадські засоби масової інформації тощо. При цьому роль кожного з учасників є рівноважливою: капітал забезпечує інвестиції до промисловості, створює основні умови для функціонування індустрії, менеджмент безпосередньо організує процес, робітники безпосередньо виробляють матеріальні блага, громада є середовищем існування індустрії. Її завдання полягає у забезпеченні правопорядку, створення побутових умов людського існування, забезпечення належного рівня розвитку науки і освіти, які мають сприяти як матеріальному, так і духовному прогресу. Громада є споживачем матеріальних благ, що виробляє індустрія. При цьому

кожен з учасників має право на блага, вироблені індустрією, пропорційно до свого внеску у виробництво благ.

На думку Кінга, учасники індустрії об'єднані загальним інтересом і метою, що включають не тільки доступ кожного з них до матеріальних благ, а й усвідомлення кожним індивідом своєї участі у їх виробництві як способі служіння загальному благу – участь у зростанні матеріального добробуту своєї громади і усього людства загалом. Саме це усвідомлення, на думку мислителя, є принаймні не меншим стимулом до добросовісного виконання людиною своїх обов'язків, ніж належний доступ до продукту індустрії. Оскільки учасники індустрії об'єднані загальним інтересом і є за своєю суттю взаємозалежними партнерами, Кінг вважає концепції, що стверджують непримиренну протилежність їх інтересів, хибними.

Наявний у його час реальний стан відносин між учасниками індустрії Кінг характеризував як антагоністичний. Даний антагонізм найбільш яскраво виявлявся у відносинах між робітниками з одного боку і працедавцями і менеджментом – з іншого. Кожен з учасників керується лише власним інтересам і не готовий з розумінням ставитися до інтересів і людських почуттів іншого учасника. Саме егоїзм, відсутність прагнення до діалогу, породжена «людською сліпотою», нерозуміння загального інтересу і надають конфліктам непримиренного характеру. Кінг відзначав, що непримиренність, страх, недовіра до інших, егоїзм, відсутність доброї волі в людини є наслідком неповаги до неї, зневажання її як особистості, небажання інших рахуватися з її інтересами, цінностями, почуттями. Такий стан речей впливає з природної «людської сліпоти», яку неможливо подолати остаточно, однак, на думку автора «Індустрії та людства», існують можливості подолання її загостреності та негативних наслідків. Це стає можливим в тому числі і завдяки покращенню загального стану міжлюдських відносин у суспільстві.

На думку Кінга, наявність доброї волі і усвідомлення загального інтересу окремими індивідами (незалежно від місця у виробничих відносинах і соціального статусу), їх слідування моральним нормам, що випливають з Християнства, є край важливими, однак недостатніми, адже в умовах дії закону конкуруючих стандартів їх вплив на загальний стан міжлюдських відносин має тенденцію до послаблення. Також важливим є встановлення доброго врядування (як в державі, так і в сфері індустрії).

Подібно до британських ліберальних мислителів-утилітаристів (Дж.Бентам, Дж.Ст.Міль), Кінг вважав метою врядування забезпечення найбільшого блага для найбільшої кількості індивідів. Автор «Індустрії та людства» вважав не відповідною до ідеалу доброго врядування класичну ліберальну модель невтручання держави у економічні відносини (окрім стягнення податків), брак уваги з боку представників суверенної влади до добробуту громадян, умов їх праці, втручання у виробничі конфлікти лиш у випадку наявності ~~відповідних~~ ~~запитів~~ ~~для~~

правопорядку (силове придушення масштабного страйку). На думку Кінга, такий підхід призвів до свавільного панування і задоволення інтересів лише вузької групи підприємців, що сконцентрували в своїх руках контроль за найбільш значною частиною ресурсів і засобів виробництва, найвищого прошарку менеджменту, а також і значної частини правлячої верстви, що відчуває лише їх вплив. В той же час інтереси робітників та нижчої ланки менеджменту залишаються не представленими належним чином. Таке ігнорування людської гідності призводить до недовіри цих людей до свого керівництва, що призводить до радикалізації дій профспілок, застосування сили проти організованих виступів, обмеження прав робітників на самоорганізацію, а це тільки поглиблює страх і недовіру між усіма учасниками індустрії. Насамперед, такі почуття поглиблюються в робітників, які стають у цьому випадку найбільш незахищеною верствою. Кінг відзначав, що за такого стану речей індустрія перестає виконувати своє призначення – збільшення матеріального добробуту людства загалом, а слугує лиш інтересам непідконтрольної більшості вузької верстви. Відсутність ефективного контролю призводить до відсутності відповідальності. В такому випадку незначна меншість може навіть розпочати міжнародний конфлікт заради задоволення своїх інтересів, від чого постраждає людство в цілому. Так само Кінг вважав неприйнятними соціалістичні моделі (християнсько-соціалістичну, колективістську) та синдикалізм, що наголошував на провідній ролі профспілок у формуванні промислової політики.

Християнсько-соціалістична концепція, започаткована Фабіанською спілкою у Великій Британії (найвідоміші представники – С. та Б. Веббі) допускала можливість існування приватної власності на дрібні підприємства, визнавала людину найвищою соціальною цінністю, пріоритет захисту її прав. Передбачала перехід до планової системи виробництва та націоналізації великих підприємств, фінансово-кредитної системи законним та ненасильницьким шляхом, відзначала важливість наявності правової держави ефективного функціонування представницьких демократичних інституцій. На думку Кінга, такий підхід є неприйнятним, адже ця течія заперечувала будь-які позитивні якості економічної конкуренції, навіть добросовісної, яка, на його думку, була рушієм економічного прогресу. Кінг не заперечував державної або змішаної форм власності, однак, згідно з його думкою, збільшення кількості та покращення якості продукції державних підприємств можливі лише у випадку їх конкурування з великими приватними підприємствами.

Згідно з Кінгом, добре врядування не може ґрунтуватися на авторитаризмі (чи то в державі, чи в індустрії, чи в профспілковій організації), адже в цьому випадку не існує ефективних механізмів контролю і протидії діям керівництва, що не сприяють реалізації загального блага, і навіть якщо авторитарний лідер прагнути правити відповідно до загального інтересу, притаманна йому (і його вузькому

оточенню) «людська сліпота», концентрація лиш на власних інтересах і уявленнях про особисте і загальне благо призведе до того, що таке правління перетвориться кінець кінцем на прагнення задоволення інтересів вузької керівної верстви за рахунок інтересів інших індивідів, верств і загальносупільного інтересу (або на прагнення реалізації лише однієї, часткової концепції загального блага). Саме тому Кінг вважає небезпечними для реалізації соціалістичні моделі, що передбачають або суцільне підпорядкування індивіда колективу, до якого він безпосередньо належить (якщо уся власність на засоби виробництва належатиме багатьом індивідам), або до абсолютного підпорядкування державному апарату та його службовцям (у випадку цілковитої націоналізації засобів виробництва). Спроба реалізації синдикалістського підходу, згідно з яким діяльність як уряду, так і індустріальної сфери фактично цілковито підпорядковані галузевим союзам профспілок, може призвести до авторитарного правління вузької групи профспілкових лідерів.

Згідно з Кінгом, соціально-економічний лад має ґрунтуватися на приватній власності, адже автор «Індустрії та людства» поділяв погляд на те, що інстинкт приватної власності закладений у природу людини. Однак власність накладає моральні зобов'язання: власник, використовуючи власність заради власного блага, має принаймні не шкодити благу інших індивідів і громади в цілому, а у кращому випадку має застосовувати власність і заради добробуту тих, хто від нього залежить. Таким чином, на думку Кінга, підприємець морально зобов'язаний дбати про добробут працівників його підприємств (насамперед, у сфері соціального і медичного забезпечення, умов праці, заохочення до неї). Добробут громади загалом, що є невід'ємною частиною добробуту людства, є сферою спільної відповідальності усіх учасників індустрії, і саме почуття відповідальності і загального інтересу має перетворити їх відносини зі стану антагонізму до стану довіри. Шляхом реалізації як добробуту окремого індивіда, так і добробуту громади, країни і людства загалом Кінг вважав соціальне партнерство – злагодженою і рівноправною кооперацією усіх учасників індустрії на добровільних засадах, на основі усвідомлення належної ролі індустрії в житті людства і загального інтересу. Саме таке партнерство Кінг вважав альтернативою як моделі мінімального втручання держави в соціальну і економічну сфери, так і соціалістичним та синдикалістським підходам.

Відповідно до положень праці «Індустрія та людство», основним механізмом реалізації концепції соціального партнерства в сфері індустрії мають бути засновані на добровільних засадах постійні комітети за участі представників учасників індустрії – капіталу, менеджменту, праці (працівники мають бути представленими незалежно від належності до тієї чи іншої профспілкової організації чи перебування поза профспілкою), громади (представники уряду, місцевого самоврядування, громадських організацій, засобів масової інформації). Саме дані комітети мають визначати на догвірних засадах

загальну стратегію розвитку індустрії у питаннях, що стосуються її впливу на розвиток суспільства, залагоджувати конфліктні ситуації мирним та законним шляхом, визначати загальнообов'язкові для всіх учасників процесу індустрії правила поведінки, брати участь, поруч з державою, в розробці механізмів належного контролю за їх виконанням. Також такі комітети, що мають створюватися при підприємствах, корпораціях, органах державної влади та місцевого самоврядування, повинні приймати консенсусні рішення щодо встановлення мінімальних заробітних плат та пенсій, умов праці, відпочинку, освіти, надавати рекомендації органам державної влади та місцевого самоврядування задля формування адекватної політики в галузі промисловості. Згідно з Кінгом, мають бути сформовані такі комітети: *об'єднані* (розробка загальних засад розвитку індустрії, правил поведінки учасників, надання рекомендацій органам державної та місцевої влади), *постійні* (створюються задля безпосереднього врегулювання конкретних проблемних та конфліктних питань), *галузеві* (створюються задля консенсусного розв'язання проблем розвитку в конкретних промислових галузях).

Кінг відзначає, що причиною відсутності в людини доброї волі, наявності страху і недовіри до інших є відчуття зневаги інших до її особистості, ігнорування її законних прав та інтересів. Тому, аби зазначені комітети приймали рішення з урахуванням прав та інтересів кожної зі сторін, усі учасники індустрії мають отримати рівне право голосу і рівне адекватне представництво, щоб позиція кожного з них була почута. В даному випадку погляди У.Л.М. Кінга на врядування у сфері індустрії є схожими на погляди британського політичного мислителя Дж.Ст.Міля на політичне врядування.

Вимогами Кінга до представників усіх учасників індустрії були наступними: розуміння місця індустрії в житті суспільства та її головне призначення, загальні знання про весь процес індустрії та свого місця в ньому, сумлінне виконання кожним власних обов'язків, вимоги до отримання винагород лише відповідно до свого внеску.

Основними механізмами залагодження конфліктів між учасниками індустрії Кінг вважав *примирення* (залагодження конфлікту самими учасниками на основі взаємовигідного порозуміння) та *арбітраж* (залагодження конфлікту за участі безпристрасного посередника). Арбітраж може бути як добровільним, так і примусовим, таким, що включає втручання суверенної влади з метою попередження ескалації конфлікту, вибору нею посередника, якщо сторони конфлікту не можуть обрати арбітра. У цьому випадку арбітраж неодмінно включає розслідування суті і причин конфлікту з інформуванням громадськості. Рішення, прийняте в такому випадку, є обов'язковим для виконання усіма сторонами, і в разі його невиконання застосовуються законні санкції суверенної влади.

Хоча Кінг вважав вплив громадської думки, добровільне порозуміння між зацікавленими сторонами більш ефективними механізмами

розв'язання конфліктів та встановлення довіри і гармонійної співпраці, ніж державний примус, автор «Індустрії та людства» відзначав, що наявні умови потребують розширення участі держави в економічній та соціальній сфері, адже як представник громади загалом, держава не може бути повністю відсторонена від проблем, що загрожують загальному добробуту: соціальна незахищеність, неосвіченість, безробіття, недобросовісна конкуренція.

На думку Кінга, завданням держави має бути законодавче встановлення та забезпечення мінімальних стандартів заробітної плати, пенсій, медичного забезпечення, умов праці, встановлення національних систем охорони здоров'я та соціального страхування. Такі заходи передбачають частковий перерозподіл прибутків за рахунок встановлених законом механізмів. Автор «Індустрії та людства» виправдував такий перерозподіл необхідністю захисту загального добробуту від егоїзму та байдужості окремих «сильних світу цього», а також тим, що зростання прибутків підприємців мають призводити і до зростання добробуту громади в цілому.

Згідно з Кінгом, держава також має встановлювати і забезпечувати належні стандарти загальної освіти, що має стати обов'язковою для всіх громадян, адже саме освіта надає можливість індивіду найкращим чином усвідомити та реалізувати свої здібності. Освіта також є необхідною для формування компетентної громадської думки, яка зможе адекватно реагувати на суспільні проблеми. Необхідно відзначити, що Кінг застерігав від надмірного покладання індивідами надій на державу як засіб забезпечення задоволення їх потреб, вважав, що суспільний контроль за індустрією має здійснюватися не лише через органи державної влади і місцевого самоврядування, а й через вільну громадську самоорганізацію, і саме освічена громадська думка має такий самоорганізації сприяти.

Важливо відзначити, що Кінг збачав участь держави у контролі за індустрією не лише в якості носія суверенної влади, а й в якості рівноправного учасника через участь її представників у громадських комітетах і діалог з громадськістю у справах формування промислової політики.

Наявність встановлених і захищених державою мінімальних стандартів загального добробуту, згідно з Кінгом, має подолати наслідки дії закону конкуруючих стандартів, що діє необмежено в умовах мінімального втручання держави в соціальну та економічну сфери.

Кінг відзначав, що перехід внутрішньосуспільних відносин від стану антагонізму до стану партнерства відбуватиметься поступово, а соціальна відповідальність в учасників індустрії зростатиме внаслідок довготривалої рівноправної співпраці та діалогу. Завдання держави – забезпечення умов такого діалогу, а також і левне примушення до нього через втручання заради запобігання ескапації конфліктів в індустріальній сфері. Саме соціальна відповідальність учасників

індустрії призведе до того, що індустрія виконуватиме своє належне призначення – служіння зростання загального добробуту людства.

Перехід до соціального партнерства, на думку Кінга, сприятиме не лише матеріальному, а й моральному поступу, адже в цьому випадку в учасників соціальної взаємодії виникне звичка до діалогу, буде подолано байдужість до проблем інших індивідів та суспільства в цілому.